

Okul öncesi eğitim ve cinsiyet rollerinin çocuk üzerinde inşası

Ayşin Cengiz

Karaman/Merkez-Nurcan Kocakaya Anaokulu, Türkiye Cumhuriyeti, İstanbul.

E-mail: ayshin_c@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-8901-1640>

Özet. Makalede okul öncesi çocuklarda cinsiyet ilişkilerinin oluşumu hakkında konuşuluyor. Yazar, Türkiye'de ve yurtdışında (özellikle ABD ve İsveç'te) okul öncesi çocuklarla cinsiyet ilişkilerini geliştirme deneyimini karşılaştırmaktadır, ayrıca, cinsiyete dayalı ilişkileri beslemede oyuncakların rolünden bahsediyor ve farklı ülkelerde farklı bir yaklaşımı vurguluyor. Sonuç olarak yazar, 2017 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin Uluslararası Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Forumu'nun Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Forumu Raporu'nda 144 ülkeden 131'inci sırada yer aldığından pişman. Yazar ayrıca eğitim sisteminin cinsiyet eşitsizliğinin önlenmesinde büyük rol oynadığını belirtmektedir.

Anahtar kelimeler: okul öncesi, çocuklar, ebeveynler, anaokulları, cinsiyet çatışmaları, cinsiyet eşitsizliği, eğitim sistemi, eğitimciler.

<http://dx.doi.org/10.29228/edu.87>

Makaleden alıntı: Cengiz A. (2019) *Okul öncesi eğitim ve cinsiyet rollerinin çocuk üzerinde inşası*. «Məktəbəqədər və ibtidai təhsil». № 4 (229), səh. 137–149.

Makale tarihçesi: gönderim tarihi – 04.09.2019; kabul tarihi – 10.09.2019

Giriş

Okul öncesi eğitim bir çocuğun doğumundan itibaren zorunlu eğitim öğretim dönemine kadar uzanan ilk temel öğretilerinin bulunduğu 0–6 yaş aralığını kapsar. Bu dönem çocuğun yetenekleri, bireysel farklılıkları ve gelişimsel özellikleri göz önünde bulundurularak, sağlıklı bir şekilde zihinsel, dil, sosyal, fiziksel, duygusal yönden gelişimlerini sağlayarak, olumlu karakter oluşumunun temellerinin atıldığı bir süreçtir. Nitelikli erken çocukluk eğitim programları çocukların bireysel

farklılıklarına görə gelişimsel gereksinimlerine cevap vermeli. Çocuk eğitimindeki amacı çocuğun kendi kendine yeterli hale gelmesi ve karşılaştığı engellerle baş edebilmesi olarak ifade edilen Reggio Emilia yaklaşımı'na göre, her çocuğun büyümeye, bireysel bir varlık olmaya ve kendini serbestce ifade etmeye hakkı vardır. Çocuğun 0–6 yaş arasındaki bu dönemde gelişimde destek olan asli etkenler aile ve daha sonrasında okul öncesi eğitim kurumları eğitimcileridir. Okul öncesi dönem, çocukların çeşitli gelişimsel alanlar bakımından en hızlı gelişme gösterdiği dönemdir. Öyle ki, bir insanda 17 yaşına kadar olan zihinsel gelişimin 0–4 yaşları arasında %50'si, 5–8 yaşları arasında %30'u, 8–17 yaşları arasında ise %20'si elde edilmektedir. Yani doğumundan orta öğretim çağına kadarki zihinsel gelişimin yarısı 4 yaşına kadar gerçekleşmektedir. Bu da okul öncesi eğitimin gerekliliğini ve önemini büyük ölçüde ortaya koyan bir araştırmanın sonucudur. Bu bağlamda okul öncesi eğitimde çocuğun çeşitli alanlarda gelişebilmesinde ebeveynlerin ve okul öncesi eğitim kurumlarındaki eğitimcilerin rehberliği büyük önem arz eder. «Erken çocukluk eğitim programlarında, programın planlanması ve yürütülmesinde niteliği belirleyen temel ölçüt çocuğun gelişimsel gereksinimlerin karşılanması olarak tanımlanabilir. Bu hususa «Her çocuk bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaksal ve toplumsal gelişimini sağlayacak bir hayat seviyesine, potansiyelini geliştirme hakkına sahiptir.» maddesi ile 1989 yılında yayımlanan Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'de vurgu yapılmaktadır».

Okul öncesi kurumlar ve ebeveynler vasıtasıyla çocuk toplumsal hayat düzenine alıştırmakta ve eğitim öğretim dönemine hazırlanmaktadır. Okul öncesi eğitim kurumlarında eğitim alan çocuklar motor becerilerin ve kabiliyetlerinin gelişimlerini daha hızlı bir şekilde elde etmektedir. Tabii ki, bu bağlamda okul öncesi eğitim döneminde çocuğun temel bilincinin oluşturulduğu hassasiyetiyle yaklaşılarak özen ve dikkatle bir rehberlik gerçekleştirilmesi gerekir.

0–6 yaş aralığındaki bu hassas dönemde çocukların öğrendiği başlıca temel olgulardan birisi de toplumsal cinsiyet rolleridir. Toplumsal cinsiyet kavramı, toplumsal normlar ve kurallar tarafından kültürel ve sosyal olarak oluşturulan cinsiyet rollerine tekabül eder ve biyolojik cinsiyetten farklılaşır. Kısacası, toplumsal cinsiyet olgusu organik değildir, tamamen kurgudan ibarettir. Kurgusal olan bu toplumsal roller her bir birey üzerinde yeniden inşa edilir. Toplumsal cinsiyet rollerinin inşasında en kritik nokta çocuğun 0–6 yaşları arasındaki dönemdir. Aile, ana okulu, kreş gibi kurumlar ve buna bağlı olarak karşılaştığı cinsiyetçi materyaller vasıtasıyla toplumsal cinsiyet klişeleriyle ve kalıp yargılarla tanışır, sosyal çevre ile etkileşerek kendi cinsiyetlerine uygun olan davranışları öğrenirler. Öğrenme sürecinde kültürün, toplum, ebeveynlerin, okul ortamının ve kitle iletişim aracının büyük bir etkisi vardır. Çocuklar daha yaşamlarının ilk başlarında oynadıkları oyunları, izledikleri çizgi filmleri, giydikleri kıyafetleri, tutum ve

davranışlarını cinsiyetlerine uygun düşüp düşmediği yönünde öğrenirler ve bunu kendilerinden beklenen şekilde sergilerler. «Çocuk kendi cinsiyetine uygun davranış gerçekleştirdiğinde çevre bunu onaylarken, cinsiyetine uygun düşmeyen bir davranış gerçekleştirdiğinde ise davranışı onaylanmaz ve eleştirilir» [Çavdar, 2013]. Çocuklukta öğrenilen bu roller bireylerin ilerideki yaşamlarını da etkilemektedir. «Yetişkinler meslek seçimlerinde, duygu ve düşüncelerini yansıtmada ve diğer insanlarla olan etkileşimlerinde toplumsal cinsiyet rollerine uygun davranma eğilimindedirler» [Dökmen, 2009].

Bununla birlikte, ebeveynler de kendi çocuk yetiştirme tutumlarında genellikle bilerek ve ya farkında olmaksızın çocuklarından kendi cinsiyetlerine özgü olarak atfedilen özellikler kazanmasını ve doğrultuda eyleme geçmesini beklediği bilinmektedir. Çocukların cinsiyet rollerine uygun özellikler kazanma beklentisinde oldukları çeşitli araştırmacılar tarafından kanıtlanmış bir olgudur [Fagot, 1978; Rubin, Provenzo ve Luria, 1974; Smith ve Daglish, 1977; Akt:Özen, 1992]. Aynı zamanda bu beklenti ebeveynlerin çocuğa karşı davranışlarını da etkilemektedir.

Bu da demek oluyor ki, toplumsal anlamda cinsiyet eşitliğinin sağlanması için 0–6 yaş grubunun yüksek bilinçle dokunarak yetiştirilmesi gerektiğine işaret edebiliriz. Ebeveynlerin ve okul öncesi eğitim kurumlarındaki öğretmenlerin bu kalıp yargıların ve klişelerin kırılmasındaki payı oldukça büyüktür. Cinsiyetler arası eşitsizliğin giderilmesine okul öncesi eğitim dönemine vurgu yapan TÜSAİD Yönetim Kurulu üyesi Cansen Başaran-Symes Koç Üniversitesi'nde ki konuşmasında eğitim ve iş alanında sürmekte olan cinsiyetçi pratiklerin olduğunu belirterek «Toplumda cinsiyetçi bakış açısını değiştirecek eğitim yapısı ve içerikleri, henüz tam anlamıyla dönüştürülebilmiş değil» dedi. «Refah dağılımı ve eğitime erişimde fırsat eşitsizliğinin nesilden nesile geçme eğilimi» gösterdiğine dikkat çeken Başaran gençlere ve bilhassa çocuklara yapılacak yatırımla bu durumun değişmesinin, toplumsal cinsiyet eşitliğinin ortadan kaldırılmasının mümkün olduğunu ifade etti. TÜSAİD'in 2005 yılında hazırladığı «Çocuklar İçin Okul Öncesi Eğitim Raporu»nu hatırlatan Başaran toplumda cinsiyet eşitliği bakış açısının gelişimi için de bu sürecin önemli olduğunu belirtti.»

Öğretmenin doğru yönlendirmesi çocukların kalıp yargılarını (gender stereotypes) azaltmada, yeni bir bakış açısı edinmelerinde oldukça etkin bir rol oynar. Gelişimsel olarak özellikle okul öncesi dönem çocuklarının yönlendirmeye açık oldukları bilinmektedir. Bununla birlikte ön yargı ve ayrımcılıkta çocukların en katı oldukları dönem yine 5 ya da 6 yaş dönemidir. Ön yargı ve ayrımcılığa ilişkin kalıp yargılar bir kere oluşunca, sonrasında kalıp yargıları kırmak daha da zor olduğundan çocuklar 5, ya da 6 yaşını bitirmeden, okul öncesi eğitim kurumları ve öğretmenler çocuğa doğru model olma ve yönlendirme ile kalıp yargıları en aza indirebilirler.

Çocuklara sunulan materyallerin dikkatle seçilmesi konusuna değineceğim.

0–6 yaş döneminde ayrımcılığın materyallerde genel olarak renksel ve imgesel bir biçimde vücut bulduğunu görmək çox da zor deyildir. Cinsiyetə özgü olaraq atfedilən, rənkler ilə birbirindən net biçimde ayrılmış olan materyallerin bu dövnmə də tercih edilməməsi şərttir. Bir oyuncakçıya girdiyimizdə, dahi rəflərə hızcıla bir baktığımızda kız və erək çocuklarına ayrılan oyuncakları hēmə fərkdir. Çocuğun rolləri tanıma sūrecinə katkı sağlayan bu oyuncaklar toplumsal yaşamda kadın və erəğin hangi alanda bulunması gerektiğine varacak kadar dērin bir ayrım yapar. Özellikle cinsiyətli oyuncaklarla qarşıqarşıya gələn çocukların başqa bir tercihi kalmaz və yaşamlarının daha ilk yıllarında bu ayrımı istəmsizcə kabullənərək «kendi cinsiyətlərinə» özgü olan oyuncaklarla və kendi cinsiyətlərindəki digər çocuklarla oynamaya yōnelim gōstərirlər. Dahası bu yōnelimi gōstərməyən və cinsiyətinə atfedilməmiş olan oyuncaklarla oynayan çocukların ayrımə maruz kaldığı və ailələrində bu yōnelimdən hoşnut olmadıkları, hətta «bir tərslilik olduğunu» düşündükləri gōrölür.

Sınıf ortamı için eğitimci tarafından seçilen oyuncaklara baktığımda, ilk olarak gördüğüm ahşaptan yapılmış oyuncakların çocukların hē el becerisini geliştiriyor olduğu, hē de cinsiyet fər etməksizin çocukların ilgisini çektiğiydi. Bu ahşap oyuncakların çoğu geometrik şekillerin taklidi gibi eğitici yanları bulunan oyuncaklar olsalar da, bu oyuncakları incelerken ahşap bir oyuncak dikkatimi çekti. Ahşap bir levhanın üzerinde iki adet tavşan bulunuyordu. Yan tarafında ki hayvanlara baktığımda birinin başında pembe bir kurdele vardı. Dolayısı ile cinsiyetler olarak ayrılan hayvanlar vardı və hayvanın saf hali eril olanı tēmsil ediyordu. Bu konuda küçük bir araştırma yaparak 0–6 yaş grubuna yōnelik çocuk kitaplarını inceledim. Hayvanlar resmedilirken gerçekten de saf haliylə eril olarak simgeleniyordu. Karakter bir kadın olduğundaysa mutlaka pembe bir obje, kirpik detayı və s. ona ekleniyordu. Bu konuda Florida Devlet Üniversitesinin bir araştırması bulunuyor. Bu araştırma çocuk kitaplarındaki cinsiyətçi önyargıların 100 yıldan uzun sūredir var olduğunu ortaya çıkaran bir araştırma olarak değərlandırılıyor. 1900–2000 yılları arasında yayımlanmış 6 bini aşkın çocuk kitabının yalnızca yüzde 7,5’inde ana karakter olarak dişi hayvanlar var. Keza çizgi filmlerinde çoğu aynı eril bakış açısının bir tasarısı olarak qarşıımızda duruyor.

Günümüz çocuk kitabı yazarlarından Feyza Hepçilingirler’in nēden hayvan karakterlərinin eril olarak ortaya konduğuna dair düşüncələrinə tam da burada yer vərək istērim: «Dişisine və erəğine ayrı adlar verilən hayvanlar dışında hayvanların erək ya da dişi oldukları özellikle belirtilmedikçə bilməyiz. Aslan, yılan, güvercin, tavşan erək de olabilir, dişi de. Ancak burada algılama devreye girer ki, hayvan söz konusu olduğunda da, insan söz konusu olduğunda da algı daima erəkten yanadır. «Aslan o gün ormanda dolaşmaya çıkmıştı» diye bir cümle okuduğunda kimse buradaki «aslan»ın dişi bir aslan olduğunu anlamaz. Yani, cinsiyətçilik dilde değil, zihinde, zihniyette. Zaferler hēp erəklerindir ya.

Hayvan hikayelerinde yarışlar, savaşlar, çarpışmalar, çatışmalar söz konusu olduğunda bunların kahramanlıkları da kolay-kolay dışilere bırakılmaz tabii».

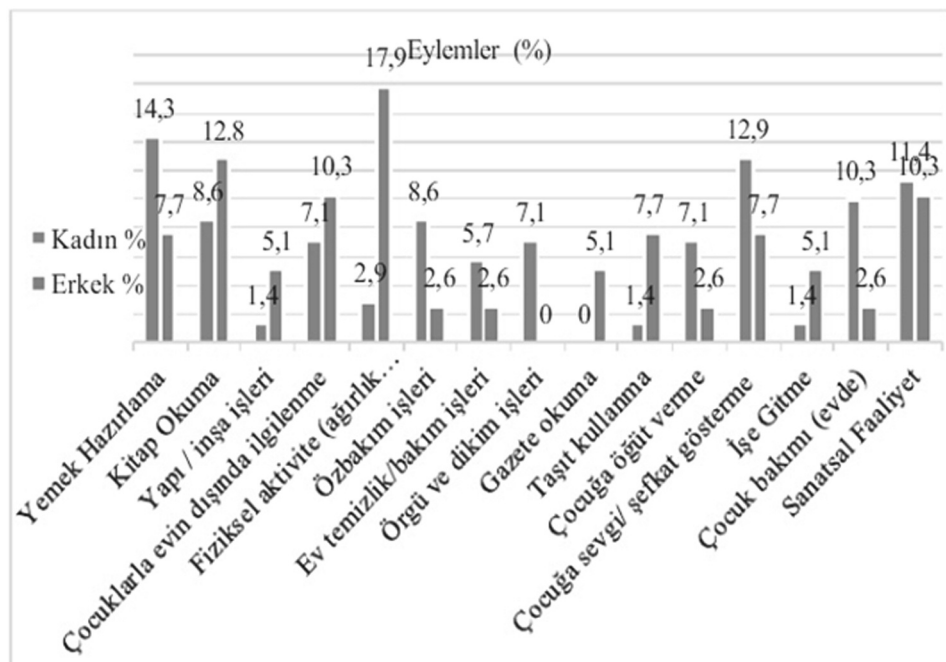
Yine Florida Üniversitesinin yapmış olduğu araştırmaya göre belirtilen dönemdeki çocuk kitaplarında kadın ana karakterlerin oranı %31’dir. Günümüzde bu yüzdelik daha artmış olmasına rağmen bu cinsiyetçiliğin azalmış olmasını göstermez, aksine, kitap sektöründe yeni bir pazar alanı oluşturan «kız kitapları» ayrımını doğurur. «Kız tüketicilerin ayrı bir pazar oluşturduğunu düşünen üreticiler, tıpkı konfeksiyonda olduğu gibi, kız çocukları için pembe ve ya soluk renklerin hakim olduğu cinsiyetçi kitaplar üretiyorlar. Bu kitaplarda kız çocukları kahraman, ama ‘cinsiyetçi’ kitaplar bunlar. Yani araştırma sonuçlarını sadece sayısal değerlendiresek, yanılgıya düşeriz, niteliksel değerlendirmeler yapmak lazım.» diyor Behiç Ak. Bu alan incelendiğinde özellikle 0–6 yaş grubu kız kitapları olarak tanımlanan kitapların kızları büyük bir pembeliğe, prenses imgelerine mahkûm ettiğini söyleyebiliriz. Bir benzerinin de erkekler için üretilmiş olarak addedilen süper kahraman kitaplarında da görürüz. Güç ve şiddet şöleninin, eril sömürünün hat safhada olduğu bu kitaplar yine erkeğin toplumsal yaşamda ataerkil düzendeki yerine hâkim olmasına destek verir niteliktedir.

3–6 yaş grubundakiler için çocuk kitabı, kavram, sembol, resim ve gerçek hayat arasında ilk ilişkilerin kurulduğu bağlam. Çocuk burada bir ebeveyn sayesinde yazının kendisine okunmasıyla hikayeyi öğreniyor, bir ebeveyn olmadığı şartlarda ise resimlere bakarak hikayeyi kendi kurgulamaya çalışıyor. Bu dönemdeki kitaplara «resimli kitaplar» diyoruz. Okuma-yazma öğrenildikten sonraki kitaplar ise yazı ağırlıklı, resim daha geri planda kalıyor. Bu kitaplara da «resimlendirilmiş kitaplar» diyebiliriz. «3–6 yaş kuşağı için olan «resimli kitaplar», büyük ve çocuğun birlikte paylaştığı kitaplar. İlk belki de son kurdukları entelektüel ilişki bu kitaplarla oluyor. Çocuk yalnız kaldığında da kitabı sadece resimlerine bakarak okuyabiliyor» diyor Behiç Ak.

«EKEV AKADEMİ» dergisinin 22 sayısında yayınlanan Elif Aktaş ve Derman Kaynak’ın yürüttüğü araştırmada okul öncesine yönelik kitaplardan seçilen 50 kitapta kadın ve erkeğin bulunduğu faaliyetler oransal olarak Tablo 1-de gösterilmiştir.

Bu grafikte gördüğümüz gibi, kadınların yemek hazırlama, öz bakım işleri, ev temizliği/bakım işleri, çocuğu uyarma/çocuğa öğüt verme, çocuğa sevgi/şefkat gösterme, evde çocuk bakımı, sanatsal faaliyet, örgü ve dikiş işleri gibi eylemlerde baskın konumda olduğu tespit edilmiştir. Erkeklerinse fiziksel aktivite (ağırlık taşıma/ağaca tırmanma ve b.), kitap okuma, çocuklarla evin dışında ilgilenme, taşıt kullanma, yapı/inşa işleri, gazete okuma eylemlerinde baskın konumda olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca bu grafiğe göre, erkekler örgü ve dikiş eyleminde bulunmazken kadınlar da gazete okuma eyleminde bulunmamışlardır. Faaliyetlerin bile cinsiyet olarak bir aidiyeti temsil ettiği bu kitaplarda toplumsal cinsiyet

Tablo 1

klişeleri yeniden ve yeniden üretilerek çocuğun önüne sunulmaktadır.

Özellikle 3–6 yaş grubundaki çocukların kazanımlarından önemli olan biri de mesleklerle tanışmalarıdır. Fakat eril bakış açısıyla hazırlanmış onlarca kitap, çizgi film, oyuncak vasıtasıyla çocukların gözünde meslekler de bir şekilde cinsiyetlere addedilmiştir. Polislik, pilotluk, doktorluk, mühendislik, şoförlük ve sayamayacağımız daha bir sürü yüksek statülü olarak niteleyebileceğimiz meslek erkek bireye atfedilmiştir. Türkiye’de okul öncesi eğitimin devamını sürdürürken faydalanmak için okul öncesi öğretmenlerince kurulmuş olan platformlara baktığımda çoğunda meslek kartları gördüm. Bu meslek kartlarının hemen hepsinde değindiğimiz gibi bir ayırım söz konusuydu.

Yukarıda Dokuz Eylül Üniversitesi’nin bünyesinde Sibel Karabekmez, Günseli Yıldırım, Güzin Özyılmaz Akamca, A. Murat Ellez, Ayşe Nur Bulut Üner’in yaptıkları «Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Mesleklere Yönelik Toplumsal Cinsiyet Algılarının İncelenmesi» adlı çalışması (Tablo 2) çocukların belirli meslekleri hangi cinsiyete addettiklerini yüzdelik oranla ortaya çıkarmaya yönelik olarak oluşturulmuş bir araştırmadır. Bu araştırma 2016–2017 eğitim öğretim yılında İzmir ili Buca ilçesinde öğrenim gören 48–60 ay arası toplam 30 çocuk ile gerçekleştirilmiştir. Çocukların algısının oluşturduğu mesleki faaliyetlerin cinsiyetlere dağılım tablosunu inceleyelim.

Tablo 2. Mesleklere Yönelik Resimli Cinsiyet Algısı Dağılımı

Meslekler	Kadın Mesleği						Erkek Mesleği						Kadın ve Erkek Mesleği					
	K	K	E	E	T	T	K	K	E	E	T	T	K	K	E	E	T	T
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Öğretmen	1	6,3	1	7,1	2	6,7	0	0	0	0	0	0	15	93,8	13	92,9	28	93,3
Pilot	0	0	0	0	0	0	6	38	12	86	18	60	10	62,5	2	14,3	12	40
İnşaat Müh.	0	0	1	7,1	1	3,3	4	25	6	43	10	33,3	12	75,0	7	50,0	19	63,3
Hekim	1	6,3	0	0	1	3,3	3	19	2	14	5	16,7	12	75,0	12	85,7	24	80
Şoför	0	0	0	0	0	0	8	50	9	64	17	57	8	50,0	5	35,7	13	43
Çiftçi	2	13	0	0	2	6,7	2	13	5	36	7	23,3	12	75,0	9	64,3	21	70
İtfaiyeci	1	6,3	0	0	1	3,3	5	31	10	71	15	50	10	62,5	4	28,6	14	46,7
Aşçı	3	19	1	7,1	4	13	4	25	4	29	8	27	9	56,3	9	64,3	18	60
Terzi	12	75	11	79	23	76,7	0	0	0	0	0	0	4	25,0	3	21,4	7	23,3
Boyacı	1	6,3	0	0	1	3,3	6	38	10	71	16	53	9	56,3	4	28,6	13	43,4
Kuaför	6	38	4	29	10	33,3	1	6,3	1	7,1	2	6,7	9	56,3	9	64,3	18	60
Garson	1	6,3	1	7,1	2	6,6	2	13	3	21	5	16,6	13	81,3	10	71,4	23	76,8
Sekreter	1	6,3	1	7,1	2	6,7	1	6,3	3	21	4	13,3	14	87,5	10	71,4	24	80
Bahçıvan	1	6,3	1	7,1	2	6,7	6	38	4	29	10	33,3	9	56,3	9	64,3	18	60
Polis	0	0	0	0	0	0	3	19	5	36	8	26,7	13	81,3	9	64,3	22	73,3
Tesisatçı	1	6,3	0	0	1	3,3	8	50	11	79	19	63,3	7	43,8	3	21,4	10	33,3
Postacı	1	6,3	0	0	1	3,3	7	44	7	50	14	46,7	8	50,0	7	50,0	15	50
Manav	0	0	0	0	0	0	3	19	4	29	7	23,3	13	81,3	10	71,4	23	76,7
Bilim İnsanı	1	6,3	0	0	1	3,3	6	38	9	64	15	50	9	56,3	5	35,7	14	46,7
Diş Hekimi	3	19	0	0	3	10	2	13	4	29	6	20	11	68,8	10	71,4	21	70

K: Kız E: Erkek T: Toplam

Pilotluk, araştırmanın yapıldığı okul öncesi dönem çocuklar arasında %60 erkek mesleği olarak algılanmıştır. Buna istinaden pilotluğun erkek mesleği olduğunu düşünen bazı çocukların açıklamaları şu şekilde paylaşılmış: K3: «Çünkü erkekler kullanmalı şeyleri daha çok yapabiliyor». K12: «Erkekler yapar, çünkü çok-çok iyi uçurabilirler. Kızlar birazcık yüksekte korkuyorlar, ama babam korkmuyor». E22: «Erkekler ayarlarını bilir ve kullanabilir. Kızlar yemekleri dağıtır, hostes olur». E28: «Kızlar uçak sürmeyi bilmez. Erkekler bilir».

Bu mesleklerden kritik olarak inceleyebileceğimiz bir sonuç da şoför mesleği hakkındaki sonuçlardır. %57 ile erkek mesleği olarak seçilmiş bu meslek hakkında bu mesleği erkek mesleği olarak seçen çocukların görüşlerine bakalım. K3: «Erkekler birilerinin gideceği yerleri daha çok tanıyorlardır. Kadınların evde işleri vardır. Her yeri bilemezler. Temizlik, yemekle uğraşıyorlar. Erkekler her gün işe gittiği için, işleri değiştiği, uzak işlere gittiği için her yeri biliyor». K9: «Kızlar pek becerikli değildir. Ben bir taksiye bindim, hep erkek gördüm. O yüzden erkek yapar». E15: «Bazı kızların ehliyeti olmadığı için yanlış yönlere gidebilirler, yani ehliyeti olabilir, ama adamlar nereye gideceğini söylediğinde aklı karışabilir. Erkekler yanlış yere gitmez».

Aslında şoförlüğün hem kadın, hem erkek mesleği olduğunu düşünen çocukların ifadelerinin pek çoğunda da ayrımcılık söylemlerine rastlayabiliriz: Örneğin: K5: «Ben hiç kız görmedim, ama erkek birçok gördüm, ama kızlar da olabilir. Bence bebek oynucağı, annem bile sürüyor. Annem şoförlük yapamaz, ama diğer kızlar yapabilir. Eğitim aldılar». E13: «Benim babam halama araba kullanmayı öğretmiş. O yüzden ikisi de yapabilir» gibi.

Özellikle cinsiyetçiliği en üst perde de hissedebileceğimiz meslekler genellikle güç öğeleri ile ilişkilendirilen mesleklerdir. Tesisatçılık mesleğini sadece erkeklerin yapabileceğini belirten çocukların görüşleri şu şekildedir: E8: «Ben erkek gördüm. Hiç kız tesisatçı görmedim, çünkü kızlar tamir işlerinden anlamaz, çünkü onlar ev hanımı birazcık. Erkekler dışarıda çalışır, aletleri iyi kullanır». E11: «Kızların kafasına bir şey düştüğünde hani kızlar hassastır ya erkekler böyle serttir, dayanır, ondan erkekler yapar». E22: «Erkekler daha güçlü ve hızlı olduğu için yaparlar. Kızlar güçsüzdür ve yavaştır.» K17: «Erkekler biliyor, ama kızlar bilmiyor. Bizim musluk bozulmuştu, annem bir şey yapamadı, babamı aradı, geldi, o yaptı». K23: «Erkekler yapar. Aynı dikişi kızların becerebildiği gibi, bunu da erkekler becerebilir, çünkü tamir yapmayı, vida sıkmayı erkekler becerebilir. Yani onlar daha güçlüdür, sıkabilir».

Araştırmanın büyük bir kesiminde ayrımcı söylemlerin sürdüğünü görebiliriz. Bu çocuklar yalnızca okul öncesi eğitim gören 48–60 ay yaş grubu aralığında çocuklar olmalarına rağmen bu toplumsal cinsiyet ayrımını onların ağzından bu kadar açık bir şekilde ifade edilmiş olması acı bir durumdur. 48–60 ay grubundaki çocuklar kızların evde işleri olduğundan, güçsüz ve yavaş olduğundan, bilgi yetersizliğinden bahsetmektedir. Pilot örneğinde gördüğümüz «kadınlar hostes olur, yemek dağıtırlar.» cümlesi, şoförlük örneğindeki «kadınların evde işleri vardır. Her yeri bilemezler. Temizlik, yemekle uğraşıyorlar» cümlesi kadınları sadece evde var etmeye çalışan ve ev işlerinin kadını boyunduruk altına aldığı fikri eril sömürünün baskıcı, düzeni altında yetişen çocuğun daha hayatının ilk evrelerinde açıkça üzerine sinmiştir. Bir kız çocuğu, henüz bu yaşlardayken, nasıl üzerindeki bu büyük baskıyla ve bu düşüncelerle baş ederek, tüm toplumsal düzene meydan okuyarak hayalindeki meslekte bahsedebilir ki?

Sınıf içi oynanan dramatik oyunlarla da çocuğun meslek öğrenimi sağlanabilir ve toplumsal yaşamın «klasik» düzeni öğretilebilir. Sınıflarda oynanan bu dramatik oyunlar için oyuncaklar bulunuyor. İncelemelerim sonucu pek çok sınıfta dramatik oyun merkezinde özellikle aile kurumunun taklidi ile oluşan oyunlarda kullanılmak için mutfak malzemeleri, pişirme setleri olduğunu öğrendim. Bu pişirme setlerinin rengi ise bu oyuncaklar kız oynucağı olarak addedildiği için pembe, mor gibi renklerden oluşuyor. Kadınlara yöneltilen ev işlerini yapan sınıf olma kalıp yargısı da çocukların zihninde bu ayrımcı pratiklerle oluşturulabilir. Bunların yanı sıra bir oyuncakçının «kız bölümünde» kolaylıkla rastlayabileceğimiz oyuncak ütü,

yemek gereçleri, bebekler, oyuncak çamaşır makinesinin bulunduğu pespembe bir oyuncak havuzu gözler önüne serilmektedir. Bu pratikler kadını ev içinde tutma olgusunu besler.

Erkekler için ise erkek çocuğu daha farklı bağlamlarda kreatif bir biçimde var etmeye dayalı oyuncaklar oldukça yaygındır. Erkek çocuğunun hayal gücünün gelişmesine katkı sağlayan bu oyuncaklar arasında mekanik oyuncaklar sayılabilir. Örneğin tamir setleri, uzayla ilgili oyuncaklar, taşıt oyuncakları gibi çok çeşitli oyuncaklar bulunmaktadır. Ayrıca dramatik oyunlar çerçevesinde taklit edilen aile kurumu cinsiyetçi ve heteronormatif özellikler sergileyen bir ailedir. Bir okul öncesi öğretmeni sınıfta dramatik bir oyun oynandığı sırada çocukları gözlemleyerek yaşadığı olayı anlatıyor. Sizlere bu olaydan bahsetmek istiyorum. Sınıfta çocuklar evcilik oynuyorlarmış. Çocuklardan biri bebek, birisi anne, birisi de baba olmuş. Anne mutfakta yemek yaparken bebek ağlamaya başlamış. Bu sırada anne rolündeki çocuk kendisi meşgul olduğundan, baba rolündeki çocuğa bebekle ilgilenmesini ve bezini değiştirmesi, ona mama vermesi gerektiğini söylemiş. Bunun üzerine erkek çocuk babaların bebekle ilgilenmediğini, bunun kız işi olduğunu ve annenin bunları yapmak zorunda olduğunu belirtmiş. Bu sırada gözlemleyen öğretmen oyuna dahil olarak, bu yanlış düzeltmek amacıyla çocuğa uyarıda bulunmuş.

Oyuncaklar ile tanışan çocuklar bu oyuncakların kendi cinsiyetine ait olup olmadığını da hemen kavrayabilecek konumdadırlar, çünkü doğduklarından itibaren sahip oldukları cinsiyetçi oyuncaklar okul öncesi eğitim ortamında diğer çocukların oynadığı oyuncakların da görülüp, zihinde onaylanmasıyla cinsiyet aidiyeti tamamlanır. Nihal Şıvgın'ın 2015 Ocak ayında yaptığı «Cinsiyet Rollerini Eğitim Etkinliklerinin Anasınıfına Devam Eden 60–72 aylık Çocukların Toplumsal Cinsiyet Kalıp Yargılarına Etkisinin İncelenmesi» adlı toplamda 80 anaokulu çocuğuyla yaptığı çalışmadan bir tablo (Tablo 3) paylaşmak istiyorum. Bu tablo anaokulu çocukların oyuncakların cinsiyet aidiyetinin algısının netliğini ortaya koyar niteliktedir.

Cinsiyetçi ebeveyn ve okul öncesi eğitimciler de çocuklar arasındaki cinsiyetçi pratiklerin yaygınlaşmasında doğrudan olumsuz etkide bulunuyor. Toplumumuzca en çok kullanılan kalıp yargılardan birkaç örnek vermek gerekirse, «erkekler ağlamaz» söyleminden ve «karı gibi» nitelendirmesinden bahsedilebilir. Erkek çocuğunun duygularını rahatça yaşamasına izin vermeyen bir tutum ve yine «erkeklik duruşunu» kadın üzerinden yeren bir sıfatla eleştirilmesi gibi olgulara toplumumuzca oldukça sık başvurulduğunu görürüz. Ayrıca erkek çocuk da erkeklik altında, yani toplumun ona biçtiği roller altında ezilebilmektedir. Aslında ebeveyn ve öğretmenin algısındaki bu ayrımcı söylem onun çocuğa davranışına da yansır. Örneğin öğretmen sınıf ortamında düşüp ağlayan bir erkek çocuğa nazaran yine aynı durumdaki bir kız çocukla daha fazla ilgilenme eğilimi göstere-

Tablo 3. Deney ve Kontrol Grubundaki Çocukların Oyuncaqlara İlişkin Ön-test Cinsiyet Rolü Algıları

Oyuncaklar	Deney Grubu(n=40)						Kontrol Grubu(n=40)					
	K		E		K-E		K		E		K-E	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Pelüş Oyuncaklar	36	90,0	2	5,0	2	5,0	32	80,0	4	10,0	4	10,0
Araba	-	-	40	100,0	-	-	-	-	40	100,0	-	-
Kamyon	-	-	40	100,0	-	-	-	-	39	97,5	1	2,5
İp	40	100,0	-	-	-	-	39	97,5	-	-	1	2,5
Bisiklet	2	5,0	31	77,5	7	17,5	1	2,5	33	82,5	6	15,0
Evcilik Oyuncakları	40	100,0	-	-	-	-	40	100,0	-	-	-	-
Tamir Aletleri	-	-	40	100,0	-	-	-	-	39	97,5	1	2,5
Robot	-	-	40	100,0	-	-	-	-	40	100,0	-	-
Bebek	40	100,0	-	-	-	-	39	97,5	1	2,5	-	-
Oyuncak Askerler	1	2,5	39	97,5	-	-	1	2,5	39	97,5	-	-

K: Kadın E: Erkek K-E: Kadın ve Erkek

bilir. Bunun dışında bir erkek çocuğun hareketli, yaramaz ve yerinde duramayacak haylazlıkta olması belki kız bir çocuğun yaramaz olmasından daha çok tolere edilebilir, bir durum olarak algılanabilir. Burada da «kızlar hanım hanımcık olmalıdır» tarzı bir kalıp yargı devreye giriyor.

Sonuc

Araştırmalarım sonucunda tüm bu toplumsal cinsiyet klişelerini yıkmaya amaçlayan okul öncesi eğitim kurumuna rastladım. Bu okulun adı Egalia. Egalia kelimesi isveççe eşitlik anlamına geliyor. İsveç'in eşitliği destekleyen politikalarının sonucu olarak 2010 yılında bu proje hayata geçiriliyor ve cinsiyet ve cinsiyet çevresinde oluşan kavramların öğrenildiği 1–6 yaş grubuna hitap ediyor. Yukarıda bahsettiğimiz kalıp yargısal söylemlere örnek olarak okulun tanıtımını yapan bir internet sitesinde şu cümlelere rastladım: «Ağaca tırmanmak isteyen bir kız çocuğuna kimse «Aman, çıkma, düşersin!» demiyor. Öfkeden ya da acısından göz yaşlarına boğulan bir erkek çocuğuna da kimse «erkekler ağlamaz» demiyor. Tam tersine, eğitimciler çocukla en az kız arkadaşları kadar şefkatle ilgileniyor.» Stockholm şehrinde açılan bu okul o kadar eşitlikçi ki, çocuklardan bahsederken bile «kız», «erkek» tanımlamalarını kullanmıyorlar. Onun yerine sıklıkla «arkadaşlar», «çocuklar» kelimeleri kullanılıyor. Ayrımcı söylemler öncelikle dilin dışarısına atılarak, eşitlikçi zeminin sağlanması böylelikle kolaylaşıyor. Dilden ayrımcı söylemlerin temizlenmesine başka bir örnek de şudur: «Bir başkası hakkında konuşulurken tanımlamalarda «bay» ya da «bayan» yerine isveççe'ye fince'den geçen «hen» sözcüğü kullanılıyor. Herhangi bir

cinsiyet iması olamadan bay/bayan anlamına gelen bu sözcük isveççe’de kadınlar ve diğer eşitlikçi topluluklar arasında sıklıkla kullanılıyor». Kız ve erkek sözcükleri hitap olarak kullanılmasa da, biyolojik farklılıklar bütünüyle kabul ediliyor. Bu kurumdaki oyuncak bebeklerde tektipleştirmelerden uzak farklı ırksal kökenlere sahip olarak üretilmiştir.

Diğer oyuncaklara bakıldığında da ahşap, plastik, kumaş gibi materyallerden üretilen bu oyuncakların her cinsten çocuğa hitap edecek cinsten olduğu görülür. Lego ve diğer bloklar dramatik oyuncaklardan olan mutfak tezgahının yanına yerleştirilmiş. Bunun gerekçesi de «...çocukların kafasında yemek pişirmek ve bir şeyler imal etmek arasında bir fark olduğu algısının oluşmasından kaçınmak...» olarak açıklanıyor [Saatçioğlu, 2014].

Ayrıca çocukların sokakta ve doğal materyallerle oynamalarına imkan tanınır. Her cinsten çocuğa onların kreatif alanda hayal güçlerini geliştiren ve onları özgürleştiren biçimde oynama hakkı verilmiştir.

Bu okulla alakalı olarak benim en çok dikkatimi çeken husus kütüphane ve kitap seçimleri konusu oldu. «The New York Times»ın yayımladığı habere göre, Egalia’nın kütüphanesinde çok klasikleşmiş cinsiyetçi öğeler içeren «Pamuk Prenses», «Sindirella» gibi kitapların yeri olmamasına karşı her türlü farklı aile yapısına değinen çok sayıda kitap bulunmaktadır. Örneğin evlatlık alınmış çocuklar, eşcinsel aileler, tek ebeveynli aileler ve daha nice farklı örnek teşkil eden kitaplar bulunmaktadır.

Tüm bu örneklerden ve araştırmalardan anlaşılacağı gibi, toplumsal anlamda cinsiyet eşitliğinin sağlanabilmesi eğitimden geçiyor. Cinsiyet rollerinin öğrenildiği dönem olan 0–6 yaş dönemi, yani okul öncesi dönem bireyin zihninde cinsiyetçi kalıp yargılarının oluşmasının önlenebileceği asli dönem. Okul öncesi eğitimin toplumsal cinsiyet rollerini yıkması isteğinde en önemli şey çocukları yetiştiren bilinçli ebeveyn ve eğitimcilerdir.

Dünya Ekonomi Forumu 2006 yılından beri cinsiyet eşitliği raporu yayınlıyor. Ülkemiz toplumsal cinsiyet eşitliğinde her yıl biraz daha geriye düşüyor. Türkiye 2017 yılında açıklanan Küresel Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Raporu’nda 144 ülke arasında yapılan ankette geçen yıla göre bir sıra gerileyerek, 131 sırada yerini aldı.

Bu eşitsizliğin önlenmesi yolunda eğitime ve eğitimcilere çok büyük bir rol düşüyor. Eğitim kurumlarının toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik politikalar üretmesi ve öğretmen yetiştiren fakültelerin toplumsal cinsiyet karşıtı müfredatlara ağırlık vermesi gereğinin aciliyeti bu hususta önem kazanıyor. Ülkemizdeki bu aciliyetin fark edilmesi ve çok daha eşitlikçi bir dünyada yaşamak ümidiyle...

Məktəbəqədər təhsil və uşaqlarda gender münasibətlərinin tərbiyə olunması

Ayşin Cengiz

Türkiyə Cümhuriyyəti, İstanbul, Karaman / Mərkəz - Nurcan Kocakaya uşaq bağçasının müəllimi. E-mail: ayshin_c@hotmail.com

Xülasə. Məqalədə məktəbəqədər dövrdə uşaqlarda gender münasibətlərinin formalaşmasından söhbət gedir. Müəllif müqayisəli şəkildə Türkiyədə və xarici ölkələrdə (əsasən ABŞ və İsveçdə) məktəbəqədər yaşlı uşaqlarda gender münasibətlərinin tərbiyə olunması təcrübəsindən danışır. Müəllif, həmçinin gender münasibətlərinin tərbiyəsində oyuncaqların rolundan bəhs edir və buna müxtəlif ölkələrdə fərqli yanaşıldığını göstərir. Sonda müəllif təəssüflə vurğulayır ki, 2017-ci ildə Türkiyə Cümhuriyyəti gender bərabərliyinin səviyyəsinə görə Beynəlxalq Gender Bərabərliyi Forumunun Hesabatında 144 ölkə arasında 131-ci yeri tutmuşdur. Həmçinin müəllif gender bərabərsizliyinin qarşısının alınmasında təhsil sisteminin və təhsilverənlərin üzərinə böyük vəzifələr düşdüyünü qeyd edir.

Açar sözlər: məktəbəqədər dövr, uşaqlar, valideynlər, məktəbəqədər təhsil qurumları, gender münasibətləri, gender bərabərsizliyi, təhsil sistemi, təhsilverənlər.

The preschool education, and development of the knowledge of children's gender attitude

Aishin Chengiz

Karaman / Merkez-Nurcan Kojakaya Kindergarten. Turkey, Istanbul.
E-mail: ayshin_c@hotmail.com

Summary. The article is devoted to the formation of gender equality knowledge of children in the preschool period. The author compares the experience of the teaching methods concerning how to solve out the gender-related problems in preschoolers in Turkey and other countries (mainly in the USA and Sweden). The author also discusses the role of toys in educating process children gender-based relations, also highlights the various methods are used in different countries. Meanwhile, the author expresses his regrets about Turkey's position in the Gender Gap Re-port of 2017 where Turkey ranks 131st among 144 countries. The author also emphasizes that the education system and teachers have a great responsibility

to prevent gender problems that cause an imbalance in the prosperity of society.
Keywords: preschool period, children, preschool educational institutions, gender relations, gender inequality, education system.

Kaynaklar

1. Çavdar D. (2013). Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları ve romantik ilişkilerde akılcı olmayan inançları. Ankara.
2. Dökmen Z. (2009). Toplumsal cinsiyet sosyal psikolojik açıklamalar. İstanbul: Remzi Kitapevi.
3. Karabekmez S., Yıldırım G., Özyılmaz Akamca. G., Ellez A., & Bulut Üner A. (2018). Okul öncesi dönem çocuklarının mesleklere yönelik toplumsal cinsiyet algılarının incelenmesi. Bilim, Eğitim, Sanat ve Teknoloji dergisi. 2(1), 52-70.
4. Kaynak D. & Aktaş E. (2017). Okul Öncesi Hikâye ve Masal Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet Roller. EKEV AKADEMİ dergisi. Sayı:72
5. Şıvgın N. (2015). Cinsiyet Roller Eğitim Etkinliklerinin Anasınıfına Devam Eden 60–72 Aylık Çocukların Toplumsal Cinsiyet Kalıp Yargılarına Etkisinin İncelenmesi. Ankara.
6. Tagliabue J. (2012). Swedish School's Big Lesson Begins With Dropping Personal Pronouns. The New York Times.
7. Yıldız I. (2017). Çocuk kitaplarında cinsiyetçilik: Pembedelere mahkûm edilen kızlar.